

NY MUSIK

med stöd från
Längmanska fonden

Zoltán Jeney

– dödstystnad

impho 102/6 (1978)

pontpoint (1978)

—paus—

Arupa (1981)

Il silenzio dei morti (2005)

Olivia Bengtsson – alt

Johan Bejke, Felix Brodén, Jonas Larsson,

Simon Trabjerg Pedersen, Walter Witick – slagverk

under ledning av

Jerker Johansson

Söndag den 8 mars 2026, kl. 16.30

Caroli församlingshem

1978 komponerade **Zoltán Jeney** (1943–2019) två verk för sex slagverkare, båda lika märkliga: den närmare halvtimmestlånga, gravitetiska ”klangceremonin” *pontpoint* – en musikalisk rit, om något – och så dess direkta motsats, den framrusande, ringande *impho 102/6* för crotaler.

Impho 102/6 var telexadressen till Imperial Hotel i Tokyo där Jeneyns gode vän, pianisten Zoltán Kocsis, befann sig. Han ombads köpa med sig japanska metallskålar hem till just *pontpoint*. Deras telexkonversation direktöversattes därefter i toner. Resultatet är just *impho 102/6*. Första delen är således Jeneyns telex, medan den avslutande, rytmiskt unisona, är Kocsis’ svar. Stycket skall spelas *più forte possibile*, alltså så starkt som möjligt. Sällan är det väl så tydligt att musiken har både en påtagligt fysisk sida och en transcendent. Här finns rentav vad vi nog får kalla ett katharsisliknande drag.

Medan *Arupa* delvis har sitt ursprung i Indien för *pontpoint* snarare tankarna till Fjärran Östern och inte bara för klangens skull. Jeney intresserade sig mycket för zenbuddismen och så gjorde i högsta grad även John Cage. Själva strukturen, liksom titeln, till *pontpoint* är – som i så många fall hos Jeney – hämtad från en text av Cage, i detta fall ur hans bok *M*, närmare bestämt 25 Mesostics Re and Not Re Mark Tobey. Texten är alltså en hyllning till målaren Mark Tobey, vars namn står att läsa som vertikala versaler hela texten igenom. Här bara ett utsnitt:

instead of Music:
thunder, trAffic,
biRds, and high-speed military planes
producing sonic booms;
now and then a chicKen (pontpoint).

each Thing he saw
he asked us tO look at.
By
thE time we reached the japanese restaurant
our eYes were open.

Varje ”vers” har sitt eget tempo. Musikerna spelar samtidigt var sin rad, i fallet MARK alltså fyra musiker, i fallet TOBEY följaktligen fem. Musiken är sålunda ”direktöversatt”. Samtliga spelare har samma uppsättning instrument, men med olika

tonhöjd – åtta var. De flesta med ursprung i Kina, Tibet eller Afrika, men de kan ersättas med liknande alternativ, vilket i hög grad också sker här. Dirigenten markerar de centrala versalerna på de japanska instrumenten rin respektive kane. Rin för MARK och kane för TOBEY. *pontpoint* är utan tvekan ett unikum i slagverksliteraturen.

Alldeles i början av 80-talet besökte Jeney Stockholm och en konsert, där – om inte minnet sviker – Sven-Erik Bäckes stora slagverksensemblestycke *Signos* (1980), framfördes. I dess rika instrumentarium ingår även skeppsklockor. Deras klang fascinerade Jeney till den grad att han komponerade *Arupa* för sex–åtta stämnda metallinstrument (senare specificerat som chimes/skeppsklockor), en trumma och en konstant tonhöjd (1981). Men i Ungern fanns vid den tiden inga skeppsklockor att tillgå, varför uruppförandet skedde på stämnda aluminiumrör. Alltså ungefär som vid denna konsert. Vid Jeney's besök i Borås 1984 framfördes *Arupa* vid en av fyra konserter ägnade hans musik. Inför den hade Ny Musik låtit tillverka skeppsklockor vid ett klockgjuteri i Mora, och dessa klockor utgjorde tonsättarens gage för hans medverkan. Detta var före järnridåns fall och sådana dyrgripar fick inte ostraffat föras in i Ungern – om man inte kunde visa att man tidigare fört ut dem. Således deklarerade Jeney ”klockor” vid utfärden – klockor som i själva verket var lokalt tillverkade, riktigt usla små crotaler – samt följaktligen ”klockor” även vid införseln. Han tog alltså med dem hem till Budapest, men tyvärr tycks ingen idag riktigt veta vart de har tagit vägen.

Arupa är bredvid det något äldre *impho 102/6* ett av mycket få Jeney-verk som kan beskrivas som renodlad repetitiv minimalism. I detta fall byggs musiken upp av sammanlagt 132 rytmiska figurer av varierande längd (från 24 slag per takt till ett enda) som musikerna individuellt repeterar fyra–åtta gånger. Man börjar och slutar samtidigt, men däremellan fortskrider var och en alltså för sig. *Arupa* är sanskrit, liksom Jeney-titlar som *Yantra* och *Mandala*. *Rupa* betyder form och *Arupa* följaktligen icke-form, men det skall inte uppfattas som en negation utan betecknar något som kommer att formas, i detta fall det rytmiska materialet som formas av processen och blir till musik. Inte bara titeln har gammalt indiskt ursprung utan även de rytmiska strukturerna och skalan enligt vilken klockorna är stämnda.

Begravningsritual för sångsolister, kör och stor orkester är Zoltán Jeney's magnum opus. Detta oratorium på närmare tre timmar sysselsatte honom i mer än ett kvarts-

sekel, mellan 1979 och 2005. Det har kallats ”en Matteuspassion för vår tid”, vilket säger en del om dess format och betydelse. Det har också fungerat som ”drivbänk” för många mindre verk, varav ett flertal har framförts i Borås.

Den kanske märkligaste satsen i detta jätteverk är *Il silenzio dei morti*, till en text av Laura Romani, som inleder del V. *Despositio corporis*. En ensam altröst framträder mot bakgrund av fyra slagverkare som trakterar det kinesiska steninstrumentet pien-king (som här ersatts), tam-tam och marimba. Två av dem spelar dessutom åskplåt. Här kan vi utan tvekan tala om en gravlik stämning. Även detta verk är uppenbarligen ett unikum.

Tystnaden efter de döda
liknar vintersolens långsamma
ankomst om morgonen.
Med möda rör den sig
längs murarna till världens fångelser.

Övers. Sara Michaëlsson